

Krzysztof Busse

Z agenturą nie czekamy na centralę – instrukcja pracy operacyjnej Wydziału Śledczego KW MO w Radomiu

Pamięć i Sprawiedliwość 11/1 (19), 517-534

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Z agenturą nie czekamy na centralę – instrukcja pracy operacyjnej Wydziału Śledczego KW MO w Radomiu

Jedną z podstawowych metod pracy operacyjnej resortu bezpieczeństwa było wykorzystywanie wiadomości przekazywanych przez osobowe źródła informacji. Spośród wielu kategorii stosunkowo najsłabiej omówiono najbardziej specyficzną grupę informatorów aparatu represji, jaką była agentura celna. Korzystanie z jej usług było zawsze bardzo cennym sposobem inwigilacji więźniów i uzyskiwania dodatkowych informacji w trakcie śledztwa. W literaturze zazwyczaj jest opisywana zdawkowo, niejako przy okazji prezentacji uregulowań dotyczących tajnych współpracowników pionów operacyjnych UB/SB¹. Najszerzej zaprezentowana jest w artykule Jacka Wołoszyna, przedstawiającym normatywy regulujące

¹ Literatura dotycząca tego zagadnienia jest bogata. Spośród wielu prac warto zwrócić uwagę na kompleksowe zestawienie i omówienie instrukcji pracy operacyjnej UB/SB, przedstawione przez Tadeusza Ruzikowskiego, *Instrukcje pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa (1945–1989)*, Warszawa 2004 (praca jest zamieszczona także na stronie internetowej Instytutu Pamięi Narodowej: www.ipn.gov.pl). Znalazły się tam następujące dokumenty: Instrukcja (tymczasowa) [o] pozyskaniu, pracy i ewidencji agenturalno-informacyjnej sieci; Rozkaz nr 025/53 o pracy aparatu bezpieczeństwa publicznego z siecią agenturalną; Instrukcja nr 012/53 o pracy aparatu bezpieczeństwa z siecią agenturalną; Instrukcja nr 03/55 o zasadach prowadzenia rozpracowania agenturalnego i ewidencji operacyjnej w organach bezpieczeństwa publicznego PRL; Instrukcja nr 04/55 o zasadach pracy z agenturą w organach bezpieczeństwa publicznego PRL; Zarządzenie nr 0121/60 Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 2 lipca 1960 r. w sprawie nowych przepisów o podstawowych środkach i formach pracy operacyjnej służby bezpieczeństwa; Instrukcja nr 03/60 z dnia 2 lipca 1960 r. o podstawowych środkach i formach pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa; Zarządzenie nr 006/70 Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 1 lutego 1970 r. w sprawie pracy operacyjnej służby bezpieczeństwa resortu spraw wewnętrznych; Instrukcja o pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa resortu spraw wewnętrznych (Załącznik do Zarządzenia nr 006/70 Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 1 lutego 1970 r.); Zarządzenie nr 00102 Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 9 grudnia 1989 r. w sprawie zasad działalności operacyjnej Służby Bezpieczeństwa; Instrukcja w sprawie szczegółowych zasad działalności operacyjnej Służby Bezpieczeństwa (Załącznik do Zarządzenia nr 00102 Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 9 grudnia 1989 r.). Bardzo szczegółowo i wielowątkowo problematykę związaną ze źródłami informacji aparatu represji PRL omawiają m.in. autorzy artykułów zamieszczonych w pracy zbiorowej *Osobowe źródła informacji – zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, red. F. Musiał, Kraków 2008.

pracę agentury celnej w latach 1944–1956, zamieszczonym w numerze „Pamięci i Sprawiedliwości” z 2010 r.² Natomiast metody pracy (i regulujące je normatywy) z tajnymi współpracownikami celnymi stosowane po 1956 r. przez funkcjonariuszy aparatu represji to tematyka stosunkowo słabo omówiona³. Lepszą orientację w tym zagadnieniu można uzyskać dzięki omawianemu niżej dokumentowi (nr 1), opracowanemu w 1978 r. na wewnętrzne potrzeby Wydziału Śledczego KW MO w Radomiu⁴.

Agenci celni byli wykorzystywani zarówno przez UB/SB, jak i służbę więzienną. Po podporządkowaniu więziennictwa Ministerstwu Sprawiedliwości⁵ współpraca taka była kontynuowana na mocy porozumień między resortami, np. z 21 maja 1973 r. W ich myśl rozpracowaniu operacyjnemu mieli być poddani więźniowie odsiadujący wyroki za ciężkie przestępstwa antypaństwowe, kryminalne i gospodarcze. Określono również zasady wspólnego ustalenia warunków funkcjonowania wydzielonych oddziałów przeznaczonych do działań operacyjnych oraz zabezpieczenia ich tajności. Według stanu na dzień 10 maja 1973 r. SB prowadziła rozpracowanie operacyjne więźniów w 17 wojewódzkich zakładach karnych⁶. Po reformie administracyjnej Polski w 1975 r. i utworzeniu Komendy Wojewódzkiej MO w Radomiu, funkcjonariusze pionu śledczego rozpoczęli pracę z osadzonymi w Areszcie Śledczym przy ul. Malczewskiego w Radomiu⁷.

² J. Wołoszyn, „Ostra broń” – agentura celna. Tajni współpracownicy w więzieniach i aresztach śledczych w latach 1944–1956, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2010, 16 (2), s. 295–337. Przedstawione są tam następujące akty normatywne: Instrukcja nr 2/53 z dnia 20 sierpnia 1953 r. [w sprawie pracy z agenturą celną] oraz Zarządzenie Nr 0113/55 z dnia 24 października 1955 r. [w sprawie pracy z agenturą celną]. Autor szczegółowo analizuje oba normatywy oraz przedstawia przegląd literatury poświęconej agenturze celnej i sposobom jej wykorzystania przez organa bezpieczeństwa państwa okresu stalinowskiego: werbunek, stawiane jej zadania oraz przykłady pracy. O tajnych współpracownikach celnych pisze także H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL 1944–1990*, Warszawa 1997, s. 73.

³ Nieco szerzej o roli materiałów wytworzonych przez agenturę celną, zwłaszcza z lat 1945–1956, piszą Wojciech Frazik i Filip Musiał w artykule *Akta agenturalne w pracy historyka* [w:] *Wokół teczek bezpieki – zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, red. F. Musiał, Kraków 2006, s. 327–329. O znaczeniu w badaniach naukowych doniesień tajnych współpracowników celnych oraz ich identyfikacji wspominają Antoni Dudek i Zdzisław Zblewski w artykule *Materiały operacyjne służb specjalnych PRL jako źródło historyczne. Uwagi metodologiczne* [w:] *ibidem*, s. 217.

⁴ AIPN Ra, 02/77, t. 1, Notatka służbowa o pracy operacyjnej Wydziału Śledczego KW MO w Radomiu wobec osób pozbawionych wolności, 15 XII 1978 r., k. 4–18.

⁵ Więziennictwo od 1944 r. podporządkowane było Resortowi/Ministerstwu Bezpieczeństwa Publicznego; na mocy Dekretu Rady Państwa z 7 XII 1954 r. zostało podporządkowane Ministerstwu Spraw Wewnętrznych, a na mocy ustawy z 11 IX 1956 r. – Ministerstwu Sprawiedliwości; zob. m.in.: R. Bednarz, *Akta Służby Więziennej w zbiorach archiwalnych wrocławskiego Oddziału IPN. Próba charakterystyki*, www.ipn.gov.pl.

⁶ H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa...*, s. 262–263. Autor dodaje m.in., że w kwietniu 1973 r. w Polsce w zakładach karnych przebywało ogółem 30 186 osób tymczasowo aresztowanych, oraz 91 145 skazanych na karę pozbawienia wolności, w tym zaledwie 71 osób za przestępstwa polityczne. Zauważa, że mitem były alarmistyczne doniesienia organów bezpieczeństwa o wszechobecności wroga, czego dowodem była niewspółmiernie mała liczba więźniów politycznych w stosunku do działań podejmowanych wobec opozycji przez funkcjonariuszy SB.

⁷ AIPN Ra, 02/82, t. 3, Protokół z kontroli Wydziału Śledczego WUSW w Radomiu za okres od 1 I 1984 r. do 30 IX 1985 r., 22 XI 1985 r., b.p. Praca operacyjna odbywała się w Oddziale II Aresztu Śledczego w Radomiu, gdzie Wydział Śledczy dysponował dziewięcioma celami sześciuosobowymi, jedną celą trzyosobową, czterema pokojami przesłuchań i pokojem w dyspozycji

Wśród zachowanych akt administracyjnych byłego Wydziału Śledczego Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej/Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Radomiu nie odnaleziono dotąd ani jednego ogólnoresortowego aktu normatywnego, regulującego pracę operacyjną z tajnymi współpracownikami celnymi. Wydaje się, że inspektorzy operacyjni Wydziału Śledczego KW MO w Radomiu w latach siedemdziesiątych bazowali w swojej pracy na piśmie Dyrektora Biura Śledczego MSW z 6 grudnia 1958 r.⁸ oraz na obowiązującym wówczas funkcjonariuszy wydziałów operacyjnych Zarządzeniu nr 006/70 MSW z 1 lutego 1970 r. w sprawie pracy operacyjnej SB resortu spraw wewnętrznych⁹.

W połowie lat siedemdziesiątych XX w. w MSW uznano za konieczne przygotowanie nowej instrukcji regulującej zasady pracy operacyjnej pionu śledczego z osobami pozbawionymi wolności. Dokument taki został opracowany w 1976 r.¹⁰, ale w kolejnych latach nie zyskiwał akceptacji ministra spraw wewnętrznych. Dłgie oczekiwanie na ten dokument sprawiło, że w Wydziale Śledczym KW MO w Radomiu uznano za konieczne opracowanie własnej instrukcji dotyczącej pracy operacyjnej z osobami pozbawionymi wolności (choć tytuł sugeruje nacisk na rozpracowywanie osadzonych, to jednak zdecydowana większość dokumentu dotyczy przede wszystkim agentury celnej). Został on opracowany przez naczelnika Wydziału Śledczego mjr. Kazimierza Rojewskiego¹¹, a zatwierdzony przez

inspektora prowadzącego pracę operacyjną. W celach były zamontowane urządzenia techniki operacyjnej, a punkt odbioru znajdował się w pomieszczeniach ówczesnego WUSW w Radomiu przy ul. Kilińskiego (odległym o ok. 600 m). Podczas kontroli stwierdzono, że urządzenia podsłuchowe były nieczynne od X 1983 r. do IX 1984 r. ze względu na uszkodzenie kabla, którego to uszkodzenia nie udało się szybko usunąć ze względu na... braki materiałowe. Kontrolerzy stwierdzili ponadto, że za mało jest pomieszczeń wyposażonych w urządzenia techniki operacyjnej: powinny one znajdować się także w pomieszczeniach „[...] przeznaczonych do spotkań z adwokatami, widzeń rodzinnych i pokoi przesłuchań. Nasłuchy z cel winny być prowadzone regularnie z dużą częstotliwością”.

⁸ *Ibidem*. Zgodnie z tym pismem tajnych współpracowników celnych rejestrowano w Wydziale IV Biura Śledczego MSW.

⁹ Wydział Śledczy KW MO w Radomiu miał w latach 1975–1976 pięć, a w okresie późniejszym osiem etatów (w latach osiemdziesiątych na pół etatu zatrudniano jednego lub dwóch emerytowanych funkcjonariuszy). Szefami byli kolejno: kpt./ppłk Kazimierz Rojewski, ppor./por. Waldemar Zawada i kpt. Bolesław Fila (zob. *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 3: 1975–1990, red. P. Piotrowski, Warszawa 2008, s. 252; P. Piotrowski, *Struktury Służby Bezpieczeństwa MSW 1975–1990*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2003, 3 (1), s. 79–81).

¹⁰ Dokumentem tym jest Instrukcja o pracy Biura Śledczego MSW i wydziałów śledczych KW MO wobec osób pozbawionych wolności z 1976 r. (zob.: AIPN Ra, 02/77, t. 1, Notatka służbowa o pracy operacyjnej Wydziału Śledczego KW MO w Radomiu wobec osób pozbawionych wolności, 15 XII 1978 r., k. 18).

¹¹ Kazimierz Rojewski (ur. 1933), ppłk; od 1 VIII 1953 r. słuchacz kursu w Krajowym Ośrodku Szkolenia MBP w Czerwieńsku, 27 VII 1954 r. w dyspozycji WUBP w Kielcach, od 1 IX 1954 r. referent Sekcji II UBP Obiekt nr 9 w Radomiu, od 1955 r. w Delegaturze nr 3 w Radomiu (od 1 IV 1955 r. referent, od 1 IV 1956 r. oficer operacyjny), zwolniony ze służby 31 XII 1956 r. W 1958 r. ponownie przyjęty do Komendy Miejskiej MO/Komendy Miasta i Powiatu MO w Radomiu w Referacie ds. Bezpieczeństwa (od 5 II 1958 r. oficer techniki operacyjnej Grupy „W”, od 1 I 1961 r. oficer operacyjny Grupy Operacyjnej, od 1 IX 1961 r. oficer operacyjny, od 1 VIII 1962 r. starszy oficer operacyjny, od 1 IV 1967 r. inspektor operacyjny SB Grupy Operacyjnej, od 1 IX 1967 r. starszy oficer SB Grupy „W”), od 1 IV 1970 r. inspektor Wydziału I Departamentu III MSW, od 15 XI 1970 r. w dyspozycji KW MO w Kielcach, od 15 XII 1970 r. inspektor operacyjny SB Grupy Operacyjnej Referatu ds. Bezpieczeństwa KMIP MO w Radomiu, od 1 VI 1975 r. naczelnik

zastępcę komendanta wojewódzkiego MO ds. SB w Radomiu płk. Tadeusza Szczygła¹². W dekretacji zaznaczono, że dokument ten ma obowiązywać starszego inspektora operacyjnego (był to por. Jan Piotrowski¹³) do czasu zaakceptowania przez ministra wspomnianej wyżej instrukcji z 1976 r.¹⁴

Ten wewnętrzny normatyw KW MO w Radomiu powstał „w celu podniesienia pracy operacyjnej na wyższy poziom”¹⁵, w szczególności przy opracowaniu tajnych współpracowników celnych i kontroli osób pozbawionych wolności. Notatka precyzuje, że rozpracowaniu operacyjnemu mają być poddane te osoby pozbawione wolności, które w działalności przestępczej przeciwko istotnym interesom PRL były powiązane z innymi osobami bądź zakres ich działalności nie został dotąd w pełni wyjaśniony, mogą zarówno w areszcie, jak i później prowadzić działalność skierowaną przeciwko interesom PRL lub posiadają informacje mogące mieć znaczenie dla SB¹⁶. W odniesieniu do tymczasowo aresztowanych

Wydziału Śledczego SB KW MO/WUSW w Radomiu, od 16 XII 1983 r. w dyspozycji szefa WUSW w Radomiu, zwolniony ze służby 30 IV 1984 r. (AIPN Ra, 038/134, *passim*).

¹² Tadeusz Szczygieł (ur. 1931), gen. bryg.; od 10 IX 1951 r. słuchacz Dwuletniej Szkoły Oficerskiej Centrum Wyszkożenia MBP w Legionowie, od 1953 r. w WUBP/WUdsBP w Gdańsku (od 11 VIII 1953 r. w dyspozycji szefa, od 11 VIII 1953 r. referent Sekcji Doboru Wydziału Kadr, od 1 XI 1954 r. starszy referent Sekcji Doboru Wydziału Kadr, od 1 IV 1956 r. referent/officer kadrowiec Sekcji I Wydziału Kadr i Szkolenia), od 1957 r. w KW MO w Gdańsku (od 1 I 1957 r. w dyspozycji komendanta/starszy referent Wydziału Kadr i Szkolenia, od 1 XI 1957 r. kierownik Wydziału Kadr i Szkolenia, od 1 VIII 1960 r. starszy inspektor Referatu Kadr ds. Bezpieczeństwa, od 31 VII 1961 r. w dyspozycji zastępcy komendanta wojewódzkiego ds. SB, od 1 VIII 1961 r. inspektor Inspektoratu Kierownictwa Jednostek Bezpieczeństwa, od 1 III 1962 r. inspektor ds. kadr Samodzielnej Sekcji Kadr i Szkolenia SB, od 1 III 1965 r. kierownik Samodzielnej Sekcji Kadr i Szkolenia SB, od 1 VII 1965 r. kierownik Samodzielnej Sekcji Paszportów, od 15 VI 1967 r. naczelnik Wydziału Paszportów i Dowodów Osobistych, od 1 VII 1970 r. naczelnik Wydziału „T”, od 1 IV 1972 r. naczelnik Wydziału III, od 1 V 1973 r. zastępca komendanta ds. SB), od 1 VI 1975 r. zastępca komendanta ds. SB KW MO w Radomiu, od 15 II 1980 r. zastępca dyrektora Departamentu III MSW, od 27 X 1980 r. zastępca komendanta ds. SB KS MO w Warszawie, od 1985 r. w MSW (od 15 VI 1985 r. dyrektor Departamentu IV, od 24 VIII 1989 r. dyrektor Departamentu Studiów i Analiz), zwolniony ze służby 3 IV 1990 r. (*Katalog funkcjonariuszy organów bezpieczeństwa PRL*, <http://katalog.bip.ipn.gov.pl>).

¹³ Jan Piotrowski (ur. 1932), kpt.; od 1966 r. w Referacie ds. Bezpieczeństwa/Referacie SB w KP MO w Białobrzegach (od 1 VI 1966 r. oficer operacyjny, od 1 IV 1967 r. oficer SB Grupy Operacyjnej, od 1 VI 1970 r. inspektor operacyjny SB Grupy Operacyjnej), od 1975 r. w KW MO/WUSW w Radomiu (od 1 VI 1975 r. starszy inspektor Wydziału III, od 1 I 1976 r. oddelegowany służbowo do Wydziału Śledczego – inspektor, od 1 IV 1977 r. starszy inspektor Wydziału Śledczego, od 16 IV 1979 r. starszy inspektor Sekcji Kryminalnej Wydziału Dochodzeniowo-Śledczego, od 1 X 1980 r. inspektor Grupy Operacyjnej Wydziału Dochodzeniowo-Śledczego, od 1 V 1983 r. starszy inspektor Sekcji Kryminalnej Wydziału Dochodzeniowo-Śledczego), zwolniony ze służby 31 VII 1983 r. (AIPN Ra, 037/10, *passim*).

¹⁴ AIPN Ra, 02/77, t. 1, Notatka służbowa o pracy operacyjnej Wydziału Śledczego KW MO w Radomiu wobec osób pozbawionych wolności, 15 XII 1978 r., k. 4–18. Z treści tej notatki, zatwierdzonej 20 XII 1978 r. przez płk. Szczygła wynika, że jedynym jej dysponentem był por. Piotrowski, prowadzący działalność w areszcie. Z późniejszych dokumentów (AIPN Ra, 02/82, t. 3, Protokół z kontroli Wydziału Śledczego WUSW w Radomiu za okres od 1 I 1984 r. do 30 IX 1985 r., 22 XI 1985 r., b.p.) wiemy, że pracę operacyjną w areszcie prowadził dwóch funkcjonariuszy: por. Jan Michrowski oraz zatrudniony na pół etatu emerytowany mjr Józef Żuchnicki.

¹⁵ AIPN Ra, 02/77, t. 1, Notatka służbowa o pracy operacyjnej Wydziału Śledczego KW MO w Radomiu wobec osób pozbawionych wolności, 15 XII 1978 r., k. 4.

¹⁶ Na początku 1984 r. Wydział Śledczy WUSW w Radomiu przechowywał 40 teczek osobowych wyeliminowanych tajnych współpracowników celnych (zarejestrowani prawdopodobnie od 1975 r.

rozpracowanie operacyjne wszczyna się wobec osób objętych postępowaniem karnym w ramach spraw operacyjnych prowadzonych przez jednostki operacyjne. Natomiast w odniesieniu do innych osób rozpracowanie takie może być wszczęte na wniosek innych jednostek SB, MO czy Wojskowej Służby Wewnętrznej po wyrażeniu zgody przez zastępcę komendanta wojewódzkiego MO ds. SB. Natomiast w kompetencji naczelnika Wydziału Śledczego znalazła się okresowa kontrola operacyjna, którą mogły być objęte niektóre osoby skazane na karę pozbawienia wolności, w szczególności demonstrujące postawę wrogą wobec PRL, posiadające cenne z punktu widzenia SB informacje czy też planujące działania mogące zakłócić porządek w areszcie. W wyniku kontroli okresowej takich osób mogło być m.in. wszczęte rozpracowanie operacyjne lub postępowanie przygotowawcze¹⁷.

W notatce stwierdzono, że tajni współpracownicy celni są podstawowym środkiem pracy operacyjnej Wydziału Śledczego, dlatego też niezbędny jest ich właściwy dobór. Zabroniono zatem werbowania tajnych współpracowników celnych m.in. spośród: osób prezentujących wrogą postawę wobec PRL, byłych tajnych współpracowników jednostek operacyjnych SB, MO, WSW oraz Służby Więziennej, a także sprawców niektórych przestępstw w warunkach recydywy¹⁸. Podstawą werbunku mogła być, oprócz stosowanych powszechnie kryteriów, takich jak: korzyści majątkowe i materiały kompromitujące, także chęć udzielania pomocy jako zadośćuczynienia za szkody wyrządzone przestępstwem. Opracowując kandydata, zbierano materiały z postępowania karnego i pobytu w areszcie lub więzieniu, sprawdzano w Biurze „C” MSW oraz Wydziale IV Biura Śledczego MSW, czy był on wcześniej rejestrowany, przeprowadzano rozmowę z kandydatem oraz wykorzystywano tajnych współpracowników celnych i technikę operacyjną.

do 1982 r.), 16 teczek personalnych aktualnych tajnych współpracowników celnych i kontaktów operacyjnych (zarejestrowanych w latach 1980–1983), a także 28 teczek rozpracowań operacyjnych dotyczących kilkudziesięciu osób oraz jednej organizacji – Komitetu Samoobrony Społecznej KOR (AIPN Ra, 02/82, t. 2, Protokół zdawczo-odbiorczy Wydziału Śledczego WUSW w Radomiu, 25 I 1984 r., b.p.). Trzy lata później na podobnym poziomie utrzymała się jedynie liczba wyeliminowanych tajnych współpracowników celnych – 36 (zarejestrowani w latach 1980–1986), natomiast powiększyła się grupa aktywnych źródeł informacji – 14 tajnych współpracowników celnych (zarejestrowani w latach 1983–1987) oraz kontaktów operacyjnych – 14 osób; wzrosła też do 50 grupa osób rozpracowywanych operacyjnie (AIPN Ra, 02/82, t. 2, Protokół zdawczo-odbiorczy Wydziału Śledczego WUSW w Radomiu, 13 V 1987 r., b.p.).

¹⁷ AIPN Ra, 02/77, t. 1, Notatka służbowa o pracy operacyjnej Wydziału Śledczego KW MO w Radomiu wobec osób pozbawionych wolności, 15 XII 1978 r., k. 4–5.

¹⁸ AIPN Ra, 02/82, t. 3, Protokół z kontroli Wydziału Śledczego WUSW w Radomiu za okres od 1 I 1984 r. do 30 IX 1985 r., 22 XI 1985 r., b.p. Podczas tej kontroli, prowadzonej w 1985 r., dokonano m.in. analizy wykształcenia tajnych współpracowników celnych: na dziewiętnaście osób po sześć legitymowało się wykształceniem średnim i zawodowym, a pozostali – podstawowym. W zaleceniach pokontrolnych wytknięto radomskim funkcjonariuszom brak tajnych współpracowników celnych wśród osadzonych z wyższym wykształceniem i konieczność pozyskania takich osób do współpracy, gdyż „dysproporcje w wykształceniu tajnych współpracowników i osób rozpracowywanych mogą w poważnej mierze rzutować na wyniki osiągnięte w rozpracowaniu”. Zarzucono im też skąpstwo w dysponowaniu funduszem operacyjnym „O” – „[...] wynagrodzenie tajnych współpracowników w skali miesięcznej należy uznać za zbyt niskie. [...] winni otrzymywać co najmniej dwie przysługujące im w miesiącu wypiski (2 x 700 zł) oraz inne świadczenia. Sytuacja materialna tw winna nie być gorszą od przeciętnej sytuacji osób rozpracowywanych”.

Raport o pozyskanie zatwierdzał naczelnik Wydziału Śledczego. Wyjątkiem była sytuacja zarezerwowana dla zastępcy komendanta wojewódzkiego ds. SB – gdy rejestracji dokonywano ze względu na szczególnie ważny interes operacyjny SB przy wykorzystaniu dowodów przestępczej działalności kandydata, co normalnie było zabronione. Inspektor operacyjny podczas pozyskania nie mógł m.in. obiecywać kandydatowi załatwienia spraw znajdujących się poza kompetencjami Wydziału Śledczego, w tym szczególnie łagodnego wyroku, wyroku z warunkowym zawieszeniem jego wykonania czy warunkowym przedterminowym zwolnieniem¹⁹.

Rozmowa mająca na celu pozyskanie osoby do współpracy powinna zakończyć się, w przypadku wyrażenia zgody przez kandydata, odebraniem od niego zobowiązania do współpracy, obrania przez niego pseudonimu, a następnie odebraniem informacji. Po zatwierdzeniu pozyskania przez naczelnika Wydziału Śledczego, a także w przypadku przeciwnym – odmowy współpracy przez kandydata – należało dokonać rejestracji tego faktu w Wydziale IV Biura Śledczego MSW. W wypadku kandydata, który nie zgodził się na współpracę, do MSW trafiała także teczka z materiałami z opracowania oraz raport o przyczynach odmowy współpracy. Biuro Śledcze wciągało pozyskanego do ewidencji operacyjnej Wydziału IV Biura Śledczego MSW, a w przypadku negatywnym dokonywało rejestracji takiej osoby w Biurze „C” MSW i przekazywało materiały do archiwum. W Biurze „C” MSW rejestrowani byli też przez Wydział IV Biura Śledczego tajni współpracownicy celni, z którymi współpraca została rozwiązana. Z prowadzonej przez Wydział Śledczy teczki personalnej każdego z tajnych współpracowników celnych, po zakończeniu współpracy wysyłano do Wydziału IV Biura Śledczego MSW następujące materiały: zobowiązanie, pierwsze i ostatnie pokwitowanie odebrania wynagrodzenia, charakterystykę, formę łączności oraz przyczyny rozwiązania współpracy²⁰.

Precyzyjnie zostały określone zasady wykorzystania materiałów (doniesień, notatek, stenogramów) uzyskanych w trakcie pracy operacyjnej²¹. Były one rejestrowane w odrębnym dzienniku, a o sposobie ich wykorzystania w postępowaniu karnym decydował naczelnik Wydziału Śledczego. I tylko on mógł wydać zgodę na ich udostępnienie. Funkcjonariusze korzystający z tych materiałów musieli ów

¹⁹ AIPN Ra, 02/77, t. 1, Notatka służbowa o pracy operacyjnej Wydziału Śledczego KW MO w Radomiu wobec osób pozbawionych wolności, 15 XII 1978 r., k. 6–8, 12.

²⁰ *Ibidem*, k. 14–15.

²¹ AIPN Ra, 02/82, t. 3, Protokół z kontroli Wydziału Śledczego WUSW w Radomiu za okres od 1 I 1984 r. do 30 IX 1985 r., 22 XI 1985 r., b.p. W okresie podlegającym kontroli funkcjonariusze Wydziału Śledczego WUSW w Radomiu przyjęli 583 doniesienia, z których 173 wykorzystano w tymże wydziale, a pozostałe trafiły do Wydziału Dochodzeniowo-Śledczego WUSW w Radomiu. Spośród doniesień interesujących SB, część przekazano innym wydziałom operacyjnym: II – 2, III – 5, IV – 6 i V – 39, a innym jednostkom (Rejonowym Urzędem Spraw Wewnętrznych oraz WUSW: Wydziałowi Kryminalnemu i Wydziałowi do walki z Przestępczością Gospodarczą) – 52. Liczba przyjętych doniesień, a także objęcie opracowaniem aż 141 osób i przeprowadzenie 24 kombinacji operacyjnych, w wyniku których przejęto 73 grypsy, świadczyły – zdaniem kontrolerów – o „ofensywnym działaniu” pionu śledczego. Przykładem skutecznej kombinacji operacyjnej było np. przejęcie przez SB u Krzysztofa Bińkowskiego (zob.: K. Słowiński, *Krzysztof Bińkowski*, www.encyklopedia-solidarnosci.pl) „większej ilości druków bezdebitowych, co pozwoliło na przedstawienie mu dodatkowych zarzutów”.

fakt potwierdzić podpisem. Jeżeli materiały przekazywano jednostce operacyjnej, to zawsze zaznaczano, iż zostały zdobyte drogą operacyjną, a w razie przekazywania jednostkom MO lub WSW należało sporządzić notatkę i opracować ją tak, by nie ujawniać źródła pochodzenia informacji. Zakazano dołączania materiałów zdobytych operacyjnie do akt postępowania karnego. Określony został również czas ich przechowywania – miały być zniszczone komisyjnie po dwóch latach od zakończenia sprawy²².

Jak już wspomniano, stosunkowo niewiele miejsca w publikowanej poniżej notatce poświęcono osobom rozpracowywanym, które musiały być umieszczone w specjalnym rejestrze prowadzonym przez Wydział Śledczy. Każda z takich osób miała założoną teczkę, opatrzoną kolejnym numerem, zawierającą m.in. wniosek o rozpracowanie zatwierdzony przez naczelnika Wydziału Śledczego, doniesienia tajnych współpracowników celnych oraz wykaz osób „przechodzących w materiałach” – co w resortowym żargonie oznaczało osoby wymienione w doniesieniach. Teczki agentury i osób rozpracowywanych przechowywał inspektor operacyjny²³.

Szczegółowo określono też metody pracy za pomocą sprzętu techniki operacyjnej, czyli urządzeń służących do podsłuchu rozmów osób rozpracowywanych i tajnych współpracowników celnych oraz do rejestracji na taśmie magnetofonowej nagrań wykorzystywanych w celach procesowych. Wstęp do pomieszczeń, w których obsługiwano te urządzenia, miał tylko zatrudniony przy nich funkcjonariusz i jego przełożony; inni funkcjonariusze SB musieli uzyskać upoważnienie wydane przez zastępcę komendanta wojewódzkiego MO ds. SB lub naczelnika Wydziału Śledczego²⁴.

Dokument ten jest przyczynkiem do dalszych badań, których wymaga tematyka związana z wykorzystywaniem przez pion śledczy Służby Bezpieczeństwa tajnych współpracowników celnych.

²² AIPN Ra, 02/77, t. 1, Notatka służbowa o pracy operacyjnej Wydziału Śledczego KW MO w Radomiu wobec osób pozbawionych wolności, 15 XII 1978 r., k. 16. W praktyce termin przechowywania materiałów przedłużał się, gdyż 63 karty korespondencji (kategoria B-2) związanej z zagadnieniami pracy operacyjnej za 1976 rok zniszczono dopiero w 1984 r. (AIPN Ra, 02/82, t. 1, Protokół brakowania nr 8/84, 24 V 1984 r., b.p.), natomiast 107 kart korespondencji tego typu za rok 1979 i 170 kart za lata 1980–1982 zniszczono w 1985 r. (AIPN Ra, 02/82, t. 1, Protokół brakowania nr 12/85, 9 I 1985 r., b.p.).

²³ AIPN Ra, 02/77, t. 1, Notatka służbowa o pracy operacyjnej Wydziału Śledczego KW MO w Radomiu wobec osób pozbawionych wolności, 15 XII 1978 r., k. 16.

²⁴ *Ibidem*, k. 13–14.

1978 grudzień 15, Radom – Notatka służbowa naczelnika Wydziału Śledczego Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Radomiu mjr. Kazimierza Rojewskiego w sprawie rozpracowania operacyjnego osób pozbawionych wolności i zasad pracy z agenturą celną

Zatwierdzam^a

Radom, dnia ^b15 XII^b 1978 r.
Tajne specjalnego znaczenia
Egz. nr ^c2^{c1}
[^d]

Notatka służbowa

o pracy operacyjnej Wydziału Śledczego KW MO w Radomiu wobec osób pozbawionych wolności

Do czasu zatwierdzenia przez Ministra Spraw Wewnętrznych instrukcji Biura Śledczego MSW o pracy operacyjnej wobec osób pozbawionych wolności obowiązuje starszego inspektora operacyjnego Wydziału Śledczego KW MO [w] Radomi[u] treść niniejszej notatki.

Celem opracowania treści notatki jest podniesienie pracy operacyjnej na wyższym poziomie, w szczególności w opracowaniu t[ajnych] w[s]półpracowników c[elnych] i kontroli osób pozbawionych wolności.

Rozpracowanie i kontrola operacyjna.

Rozpracowaniu operacyjnemu poddaje się osoby pozbawione wolności, które w działalności przestępczej przeciwko istotnym interesom PRL były powiązane z innymi osobami lub zakres ich działalności nie został w pełni wyjaśniony, ujawniają zamiary lub czynią przygotowania do podjęcia działalności przeciwko interesom PRL podczas przebywania w areszcie śledczym lub po jego opuszczeniu, posiadają informacje mogące mieć znaczenie dla realizacji zadań SB i zapobieganie rozpoznawania i wykrywania działalności przeciwko interesom PRL.

Rozpracowanie operacyjne tymczasowo aresztowanych wszczyna się w odniesieniu do osób objętych postępowaniem karnym prowadzonym przez jednostki operacyjne w ramach spraw operacyjnych.

Rozpracowanie innych osób ma być prowadzone na wniosek zainteresowanej jednostki SB, MO, WSW za zgodą z[astępcy] komendanta wojewódzkiego MO ds. Służby Bezpieczeństwa.

^a *Poniżej odręczna adnotacja:* Zasady ustalone w niniejszej notatce, obowiązują st[arszego] inspektora operacyjnego do czasu wydania instrukcji przez Biuro Śledcze MSW. Zatwierdził z[astępc]a KW MO ds. SB płk mgr T[adeusz] Szczygieł. 20 XII 1978 r.

^{b-b} *Fragment wpisany odręcznie.*

^{c-c} *Fragment wpisany odręcznie.*

^d *Poniżej pieczętka z godłem o treści:* Komenda Wojewódzka Milicji Obywatelskiej w Radomiu, 11 L. dz. oraz odręcznie wpisanym numerem: W-00307/78.

¹ Dokument oznaczony jest jako egzemplarz nr 2, chociaż znalazła się w nim adnotacja, że wykonano go w jednym egzemplarzu.

Wniosek o wszczęcie rozpracowania operacyjnego powinien zawierać:

- dane o osobie rozpracowywanej,
- dane o rodzaju i okolicznościach popełnienia przestępstwa,
- określenie zadań rozpracowania.

W toku rozpracowania mogą być stosowane kombinacje operacyjne:

– plany kombinacji operacyjnych zatwierdza z[astęp]ca komendanta woj[ewódzkiego] MO ds. Służby Bezpieczeństwa,

– z[astęp]ca komendanta woj[ewódzkiego] MO ds. Służby Bezpieczeństwa może upoważnić naczelnika Wydziału Śledczego KW MO do zatwierdzenia planu kombinacji operacyjnej,

– w ramach kombinacji operacyjnej mogą być stosowane środki pracy operacyjnej, przewidziane w przepisach o pracy Służby Bezpieczeństwa.

Okresowej kontroli operacyjnej poddaje się osoby odbywające karę pozbawienia wolności, które:

– demonstrują postawę wroga przeciwko PRL, mogą posiadać informacje, o których mowa w pkt. 1, akapit 3,

– ujawniają zamiary poważnego naruszenia porządku w areszcie śledczym.

Okresowej kontroli operacyjnej poddaje się osoby w celu:

– sprawdzenia postawy i zachowania osób poddanych kontroli,

– ustalenia, czy nie zachodzą warunki do wszczęcia rozpracowania operacyjnego lub postępowania przygotowawczego,

– zapobiegania i przeciwdziałania naruszeniom porządku w areszcie śledczym.

Prowadzenie kontroli operacyjnej zarządza naczelnik Wydziału Śledczego. Zakończenie rozpracowania zarządza również naczelnik Wydziału Śledczego.

Postępowanie z dokumentami zakończonych rozpracowań (kontroli operacyjnej) określa notatka w pkt. VII.

Dobór, opracowanie i pozyskanie t[ajnych] w[spółpracowników] c[elnych].

Tajni współpracownicy celni są podstawowym środkiem pracy operacyjnej Wydziału Śledczego. Od ich prawidłowego doboru, umiejętnej pracy z nimi oraz właściwego wykorzystania uzyskiwanych informacji uzależnione jest w poważnym stopniu osiągnięcie celu w pracy operacyjnej wobec osób pozbawionych wolności. W związku z tym należy:

Kandydatów na t[ajnych] w[spółpracowników] c[elnych] dobierać w zasadzie spośród osób pozbawionych wolności odbywających karę zasadniczą lub tymczasowo aresztowanych, odpowiadających wymogom pracy operacyjnej w areszcie śledczym, w szczególności posiadającym odpowiednie walory osobiste (poziom intelektualny, doświadczenie życiowe, prawdomówność) i predyspozycje psychiczne (łatwość nawiązywania kontaktów, przystosowanie się do warunków współżycia z innymi osobami, umiejętności zachowania się w sytuacjach konfliktowych, zdolność do szybkiego podejmowania decyzji, spostrzegawczość, pamięć).

Przy doborze kandydata na t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] należy uwzględnić:

– charakter rozpracowania operacyjnego,

– okoliczności, które winny wpłynąć na wyrażenie przez kandydata na t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] zgody współpracy.

Kandydatów na t[ajnych] w[spółpracowników] c[elnych] nie należy dobierać spośród osób pozbawionych wolności, które:

- wykazują aktualnie wrogi stosunek do PRL,
- były tajnymi współpracownikami jednostek operacyjnych Służby Bezpieczeństwa, MO, WSW lub Straży Więziennej,
- jeżeli stwierdzono, że w toku współpracy udzielały świadomie nieprawdziwych informacji lub działały dwulicowo,
- dopuścili się jednego z przestępstw określonych w art. 247–251 k[odeksu] k[arnego] w warunkach recydywy,
- ze względu na wady słuchu, wzroku, mowy nie są zdolne wykonywać zadań jako t[ajny] w[spółpracownik] c[elny],
- mają skłonności do zmyślania lub przejawiania posiadanych informacji.

Kandydata na t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] nie należy w zasadzie dobrać spośród osób pozbawionych wolności, „który obciążony jest” obowiązkiem alimentacji lub skazany na wysoką karę grzywny, chyba że przemawiają za tym ważne względy operacyjne.

Kandydata na t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] poddaje się opracowaniu celem ustalenia jego przydatności do pracy operacyjnej w areszcie śledczym (pkt ^fIV^f podp[un]kt ^s1^s notatki) i określa się podstawę pozyskania do współpracy.

W toku opracowania należy m.in. zebrać informacje o ^h dodatkich i ujemnych cechach kandydata, stosunku do popełnionego przestępstwa, postawie moralnej i stosunku rodzinnym.

Podstawą pozyskania t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] może być:

- dążenie do uzyskania korzyści osobistych,
- materiał kompromitujący kandydata, którego ujawnienia bałby się,
- dążenie do udzielenia pomocy w ujawnieniu wrogiej działalności i tym samym zadośćuczynienie szkodzie wyrządzonej przestępstwem, którego dopuścił się kandydat na t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego].

Podstawą do pozyskania do współpracy nie mogą być jego dowody przestępczej działalności, ujawnione w toku opracowania, chyba że przemawia za tym ważny interes operacyjny Służby Bezpieczeństwa. Zgodę na pozyskanie w takim przypadku wyraża z[astęp]ca komendanta woj[ewódzkiego] MO ds. Służby Bezpieczeństwa.

Opracowanie na t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] dokonuje się w szczególności przy pomocy innych t[ajnych] w[spółpracowników] c[elnych] i techniki operacyjnej, [a] zwłaszcza:

- zbiera się materiały znajdujące się w postępowaniu karnym i z pobytu w areszcie śledczym oraz zakładzie karnym,
- sprawdza się w Biurze „C” MSW i Wydziale IV Biura Śledczego. Jeżeli figuruje, dokonać analizy materiałów.
- przeprowadzić rozmowę wstępną mającą na celu zapoznanie się z kandydatem na t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] przed zakończeniem opracowania.

^{e-e} Tak w tekście.

^{f-f} Fragment wpisany odręcznie.

^{s-s} Fragment wpisany odręcznie.

^h Słowo nieczytelne, wykreślone przez wystawcę.

W oparciu o wyniki opracowania inspektor operacyjny sporządza raport o zezwolenie na pozyskanie, w którym uwzględnia:

- dane personalne i biograficzne kandydata,
- streszczenie zebranych materiałów w toku opracowania,
- cel i uzasadnienie pozyskania,
- sposób postępowania w przypadku nieudanego pozyskania.

Raport o pozyskanie zatwierdza naczelnik Wydziału Śledczego.

Pozyskanie t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] może być aktem jednorazowym lub procesem stopniowego angażowania do współpracy, polegającym na kształtowaniu pozytywnego stosunku kandydata do wykonywania zleconych mu zadań.

W toku pozyskania do współpracy inspektorowi operacyjnemu nie wolno:

– przyrzekać udzielenia pomocy w załatwieniu spraw pozostających poza kompetencją Wydziału Śledczego. Prowadzący pracę operacyjną nie może przyrzekać (łagodnego wymiaru kary, skazania na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, z warunkowym przedterminowym zwolnieniem, przerwy w odbywaniu kary, itp.),

– posługiwać się materiałem operacyjnym uzyskanym w toku opracowania w sposób narażający na dekonspirację źródeł informacji.

Po wyrażeniu przez kandydata zgody na współpracę inspektor operacyjny:

– poucza t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] o obowiązku zachowania w tajemnicy faktu współpracy,

– poucza t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] o obowiązku prawdomówności i obiektywnego informowania SB,

– omawia, w razie potrzeby uzgadnia sposób zachowania się wobec innych osób pozbawionych wolności, w szczególności określa legendę co do przyczyn przebywania w pokoju przesłuchań aresztu śledczego oraz nieobecności w celi spowodowanej odbywaniem spotkań.

W zależności od zgody pozyskanego należy przyjąć zobowiązanie o współpracy i ustalić jego pseudonim. Spotkanie z nowo pozyskanym t[ajnym] w[spółpracownikiem] c[elnym] winno zakończyć się odebraniem informacji.

Nowo pozyskanym t[ajnym] w[spółpracownikom] c[elnym] nie przekazuje się zadań ukierunkowanych na osobę rozpracowywaną.

Inspektor operacyjny sporządza raport o przebiegu pozyskania t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego], który przedstawia naczelnikowi Wydziału Śledczego do zatwierdzenia. Dokonuje jednocześnie rejestracji nowo pozyskanego t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] oraz osób, które odmówiły współpracy (szczegóły w tym względzie pkt VII p[od]p[un]kt 1 notatki).

W przypadku odmowy podjęcia współpracy lub rezygnacji z usług kandydata na t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] przez inspektora operacyjnego należy uwzględnić w raporcie przyczyny odstąpienia od pozyskania. Osoby, które odmówiły współpracy należy uprzedzić o obowiązku zachowania tajemnicy propozycji współpracy. Z takich czynności należy sporządzić oddzielny dokument i realizować pkt VII p[od]p[un]kt 2 notatki.

Nowo pozyskanych t[ajnych] w[spółpracowników] c[elnych] poddaje się sprawdzeniu przy pomocy innych t[ajnych] w[spółpracowników] c[elnych], techniki operacyjnej i poprzez analizę przekazywanych przez nich informacji w celu ustalenia ich obiektywności i prawdomówności oraz przestrzegania konspiracji.

Jeżeli stwierdzimy świadome i fałszywe przekazywanie informacji przez t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego], rozwiązujemy z nim współpracę i postępujemy tak, jak określa to Instrukcja nr 006/70 MSW.

Praca z t[ajnym] w[spółpracownikiem] c[elnym]

Prawidłowe wykonanie zadań przez t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] oraz uzyskiwanie wartościowych informacji uzależnione jest w znacznym stopniu od polityki oddziaływania na t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego], szkolenia, kształtowania umiejętności i nawyków przez pracownika operacyjnego.

Praca operacyjna winna być systematyczna, oparta o określone plany spotkań, dostosowane do potrzeb postępowania karnego i rozpracowania operacyjnego.

Planowość i systematyczność pracy ma istotne znaczenie dla konspiracji właściwego wykorzystania, szkolenia i wychowania t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego].

W związku z tym należy:

Po sprawdzeniu t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] i stwierdzeniu jego przydatności operacyjnej, inspektor operacyjny kieruje go do celu z zadaniem rozpracowania przebywających w niej osób. Z reguły nie należy wskazywać t[ajnemu] w[spółpracownikowi] c[elnemu] osób pozostających w operacyjnym zainteresowaniu. Zlecenie zadań dot. osoby rozpracowanej następuje w drodze ukierunkowań t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] w oparciu o przekazane przez niego informacje.

Zadania dla t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] opracowuje się w oparciu o posiadane informacje o sytuacji operacyjnej w celu, kierując się potrzebami postępowania karnego (rozpracowania operacyjnego). Powinno ono być przekazane na piśmie. Zadanie dla t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] nie może ujawniać konkretnych zainteresowań i informacji.

Szczególne znaczenie dla osiągnięcia pozytywnych rezultatów rozpracowania (kontroli operacyjnej) ma opracowanie odpowiedniego sposobu zachowania się t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] wobec innych osób pozbawionych wolności (legenda) – co do przyczyn przebywania w pokoju przesłuchań, nieobecności w celu spowodowanej odbywaniem spotkań.

Legenda t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] powinna być ustalona w oparciu o jego rzeczywistą działalność przestępczą. Zakres i treść tej działalności mogą być rozszerzone lub zmienione.

Legenda winna być oparta o dobrze znane t[ajnemu] w[spółpracownikowi] c[elnemu] fakty i nazwiska i odpowiadać poziomowi t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego].

Spotkania z t[ajnym] w[spółpracownikiem] c[elnym] w zasadzie należy odbywać w godzinach pracy Wydziału Śledczego. W przypadkach uzasadnionych potrzebami operacyjnymi lub śledczymi – w innych terminach. Wymaga to przygotowania stosownej legendy dla t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego].

Z tego też tytułu należy:

- opracować sposób łączności z t[ajnym] w[spółpracownikiem] c[elnym] w przypadku uzyskania ważnej informacji,
- przyjmować doniesienia od t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego], które powinny zawierać:

a) informacje o osobie rozpracowywanej, jego działalności przestępczej, taktyki przyjętej przez podejrzanego w postępowaniu karnym,

b) informacje o działalności przestępczej lub mającej znaczenie dla rozpracowania podejmowanej przez inne osoby – nie objęte postępowaniem karnym (rozpracowanie operacyjne).

c) odczucia osobiste t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego], jego oceny należy przyjmować jako uzupełnienie informacji, o czym t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] [należy] pouczać.

Tajny współpracownik celny składa informacje na piśmie. Ważne informacje utrwalic na taśmie magnetofonowej. Kontakt z t[ajnym] w[spółpracownikiem] c[elnym] należy również utrzymywać, gdy nie jest on aktualnie wykorzystywany i przyjmować informacje istotne przy kontroli osób w celi.

Szkolenie t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] polega na kształtowaniu umiejętności, nawyków i taktyki postępowania w celi w stosunku do osób objętych rozpracowaniem, co zapewni wykonywanie zadań i konspiracji współpracy. Szkolenie t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] winno odbywać się przy przekazywaniu zadań i uwidaczniać to w doniesieniach w tzw. [punkcie]: „uwagi ze spotkań”.

Wychowanie t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] ma na celu kształtowanie właściwego stosunku ze Służbą Bezpieczeństwa oraz oddziaływanie na proces resocjalizacji t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego]. W ramach wychowania należy:

- wyjaśnić sens i potrzebę wykonywania zadań, pomagać t[ajnemu] w[spółpracownikowi] c[elnemu] w przezwyciężaniu oporów psychicznych przed ich realizacją

- naradzać osiągnięcia, sumienność i inicjatywę t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego],

- obiektywnie oceniać wyniki pracy t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego].

Rodzaje nagród:

- umożliwienie t[ajnemu] w[spółpracownikowi] c[elnemu] zapoznania się z interesującymi go wydawnictwami niekolidującymi z przebiegiem postępowania karnego lub procesu karnego,

- przesłanie paczek żywnościowych lub poczęstunek podczas spotkania,

- wypłata na konto t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] w areszcie śledczym poprzez PKO lub pocztę,

- udzielanie pomocy materialnej rodzinie t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego],

- udzielanie t[ajnemu] w[spółpracownikowi] c[elnemu] pomocy materialnej, w związku ze zwolnieniem z aresztu śledczego,

- umożliwienie pozostania w danym areszcie śledczym.

Udzielanie nagrody wymaga zgody naczelnika Wydziału Śledczego.

W sytuacjach szczególnie uzasadnionych, jeżeli t[ajny] w[spółpracownik] c[elny] w okresie współpracy oddał cenne usługi, a nie istnieją ku temu na przeszkodzie względy prewencyjne, mogą być przedsięwzięte niezbędne kroki dla warunkowego przedterminowego zwolnienia t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] z zakładu karnego (aresztu śledczego) lub przerwy w odbywaniu kary.

Decyzję w tym przedmiocie podejmuje z[astęp]ca komendanta wojewódzkiego MO ds. Służby Bezpieczeństwa.

W okresie współpracy t[ajny] w[spółpracownik] c[elny] powinien być poddawany systematycznej kontroli w celu, aby sprawdzić wiarygodność i obiektywność informacji, przestrzeganie konspiracji i sposobu postępowania w toku realizacji zleconych mu zadań.

Kontrolę t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] realizuje się poprzez innych t[ajnych] w[spółpracowników] c[elnych], środki techniki operacyjnej, analizę otrzymanych informacji oraz wyniki postępowania karnego (rozpracowania operacyjnego).

Rozwiązanie współpracy z t[ajnym] w[spółpracownikiem] c[elnym] następuje gdy:

- został zwolniony z aresztu śledczego (zakładu karnego),
- ujawnił fakt współpracy innym osobom,
- przekazał świadomie nieprawdziwe informacje lub świadomie zataja fakty mające istotne znaczenie w postępowaniu karnym.

Rozwiązanie współpracy może nastąpić gdy:

- został w sposób niezawiniony zdekonspirowany,
- okazał się nieprzydatny do realizacji zadań operacyjnych Służby Bezpieczeństwa.

Po stwierdzeniu okoliczności z pkt. 9 i 10, należy usunąć t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] z celi, przeprowadzić rozmowę wyjaśniającą i spowodować przeniesienie t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] do innego aresztu śledczego lub zakładu karnego.

Przed rozwiązaniem współpracy uprzedzić t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] o obowiązku zachowania tajemnicy co do okoliczności poznanych w toku współpracy. Z czynności tych sporządzić odrębny dokument. Przeniesienie t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] z aresztu śledczego woj. radomskiego do innego aresztu lub zakładu karnego dokonuje się za pośrednictwem Wydziału IV Biura Śledczego MSW.

Jeżeli z analizy współpracy t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] z Wydziałem Śledczym wynika, że może być wykorzystywany jako t[ajny] w[spółpracownik] po zwolnieniu z zakładu karnego, należy powiadomić o tym właściwą jednostkę operacyjną i udostępnić teczkę personalną t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego].

Instalacja i eksploatacja środków techniki operacyjnej

Wydział Śledczy prowadzi pracę operacyjną następującymi środkami techniki operacyjnej:

- techniczne urządzenia podsłuchu służące do kontroli rozmów osób rozpracowywanych i t[ajnych] w[spółpracowników] c[elnych],
- techniczne urządzenia służące do nagrań na taśmę magnetofonową w celach procesowych.

Instalacja środków techniki operacyjnej wymaga akceptacji ministra spraw wewnętrznych (podsekretarza stanu). Z wnioskiem o instalację techniki operacyjnej w miejscu przebywania osób pozbawionych wolności występuje z[astęp]ca komendanta wojewódzkiego MO ds. Służby Bezpieczeństwa. Wniosek o instalację środków techniki operacyjnej opiniuje:

- naczelnik Wydziału „T” KW MO, co do możliwości realizacji,
- Biuro Śledcze MSW, w odniesieniu co do celowości organizacji i kadrowych możliwości eksploatacji technicznych środków operacyjnych.

Instalacji środków techniki operacyjnej dokonuje Wydział „T” KW MO i sprawuje kontrolę techniczną nad sprawnością środków techniki operacyjnej, w szczególności:

- przeprowadza niezbędne naprawy,
- dokonuje konserwacji urządzeń i remontów sprzętu,
- dokonuje wymiany zużytych i uszkodzonych części.

Wydział „T” KW MO przekazuje zainstalowane środki techniki operacyjnej w użytkowanie Wydziałowi Śledczemu i udziela wskazówek w celu eksploatacji.

Okres eksploatacji środków techniki operacyjnej uzależnia się od potrzeb operacyjnych.

Decyzję o eksploatacji środków techniki operacyjnej podejmuje z[astęp]ca komendanta wojewódzkiego MO ds. Służby Bezpieczeństwa, a gdy są one oddane w użytkowanie Wydziału Śledczego – naczelnik tego wydziału.

W Wydziale Śledczym prowadzącym pracę operacyjną wyznacza się funkcjonariusza do obsługi środków techniki operacyjnej i do jej uruchomienia.

Sprzęt pozostający na wyposażeniu Wydziału Śledczego może być wykorzystywany do utrwalenia czynności śledczych dla potrzeb procesowych.

Wstęp do pomieszczeń, w których wykonywana jest obsługa urządzeń techniki operacyjnej (instalacja) dozwolony jest tylko dla zatrudnionego tam funkcjonariusza, jego przełożonego lub innych funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa upoważnionych przez z[astęp]cę komendanta wojewódzkiego MO ds. Służby Bezpieczeństwa lub naczelnika Wydziału Śledczego.

Postępowanie z dokumentami i rejestracja t[ajnych] w[spółpracowników] c[elnych]

W Wydziale IV Biura Śledczegoⁱ MSW podlegają zgłoszeniu t[ajni] w[spółpracownicy] c[elni] i osoby, które odmówiły współpracy.

W zgłoszeniu pozyskania t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] należy podać wszystkie dane personalne, dane o karalności, kwalifikację prawną, wysokość kary, znajomość języków. Dane te podaje inspektor operacyjny, który dokonał pozyskania.

[Realizując] zgłoszenie osoby, która odmówiła współpracy, przekazuje się dane do Wydziału IV Biura Śledczego MSW wraz z materiałem opracowania i raportem o przyczynach odmowy współpracy.

Biuro Śledcze MSW, w przypadku pozyskania, zabezpiecza t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] w ewidencji operacyjnej Wydziału IV.

Osoby, które odmówiły współpracy, Biuro Śledcze rejestruje w Biurze „C” MSW i przekazuje materiały do archiwum.

Po rozwiązaniu współpracy z t[ajnym] w[spółpracownikiem] c[elnym] Wydział IV Biura Śledczego MSW rejestruje t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] w Biurze „C” MSW.

Na każdego t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] zakłada się teczkę personalną, która zawiera:

- dane biograficzne i materiały z opracowania kandydata na t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego],

ⁱ⁻ⁱ W *tekście*: Biurze Śledczym Wydziału IV.

- raport o zezwolenie na pozyskanie t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] wraz z planem opracowania,
- zobowiązanie – jeżeli takie przyjęto – lub notatkę o przyczynach odstąpienia [od] pobrania zobowiązania,
- treść ustalonej legendy i jej uzupełnienia,
- pokwitowania otrzymanych wynagrodzeń,
- materiały z kontroli t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego],
- okresowe charakterystyki t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego],
- wykaz osób rozpracowywanych przez t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego],
- raport o rozwiązaniu współpracy z t[ajnym] w[spółpracownikiem] c[elnym]¹.

Po rozwiązaniu współpracy z t[ajnym] w[spółpracownikiem] c[elnym] do Wydziału IV Biura Śledczego przesyła się:

- zobowiązanie t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego],
- pierwsze i ostatnie pokwitowanie wynagrodzenia,
- charakterystykę t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego],
- formę łączności,
- przyczyny rozwiązania współpracy.

Osoby rozpracowywane, poddane kontroli operacyjnej, ewidencjonuje się w rejestrze prowadzonym przez Wydział Śledczy. Zakłada się teczkę na każdą osobę rozpracowywaną i nadaje się kolejny numer.

Teczka rozpracowania zawiera:

- wniosek o rozpracowanie zatwierdzony przez naczelnika Wydziału Śledczego,
- doniesienie t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] i inne dokumenty (stenogramy, notatki), chronologicznie kompletowane,
- wykaz osób przechodzących w materiałach.

Dokumentację przedsięwzięć operacyjnych, w tym kombinacji operacyjnych, kompletuje się odrębnie i dołącza się do teczek rozpracowania.

Teczki personalne aktualnie wykorzystywanych t[ajnych] w[spółpracowników] c[elnych] oraz teczki osób rozpracowywanych przechowuje inspektor operacyjny.

Dokumentację instalacji operacyjnej przechowuje naczelnik Wydziału Śledczego, który podejmuje decyzję w przedmiocie jej wykorzystania przez Wydział „T”.

Funkcjonariusz obsługujący środki techniki operacyjnej utrwała dane mające znaczenie dla postępowania karnego, rozpracowania operacyjnego i kontroli operacyjnej na taśmie magnetofonowej.

Naczelnik Wydziału Śledczego może zarządzić sporządzenie stenogramu rozmowy lub opracowania notatki z nasłuchu.

Na posiadany sprzęt techniczny prowadzi się książkę ewidencji. Taśmy magnetofonowe oznacza się numerami i załącza kartę eksploatacyjną. Naprawa musi być odnotowana w kartach eksploatacyjnych. Nagranie po wykorzystaniu i upływie jednego miesiąca należy zatrzeć, jeżeli nie trzeba dłużej przechowywać. Decyzję zatarcia nagrania podejmuje naczelnik wydziału.

¹ Fragment podkreślony odręcznie.

Sprzęt służący do eksploatacji przechowuje się w żelaznych szafach. Sprzęt udostępnia się wyłącznie upoważnionym inspektorom operacyjnym i śledczym na piśmie.

Materiały uzyskane w toku pracy operacyjnej (doniesienia, notatki, stenogramy, itp.) podlegają rejestracji w odrębnym dzienniku. Naczelnik Wydziału Śledczego decyduje o sposobie wykorzystania [ich] w postępowaniu karnym. Funkcjonariusze, którym udostępniono doniesienia t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego] lub inne materiały uzyskane w toku pracy operacyjnej, stwierdzają podpisem fakt zaznajomienia się z ich treścią.

Przekazanie informacji jednostce operacyjnej w postaci notatki lub naczelnikowi wydziału w postaci doniesienia wskazuje się, że uzyskano je drogą operacyjną. Wskazać też sposób wykorzystania informacji, a jeżeli trzeba przekazać innym jednostkom MO i WSW, to notatkę trzeba tak opracować, by nie ujawniać źródła ich pochodzenia.

Materiały pochodzące z rozpracowania operacyjnego (kontroli operacyjnej) w żadnym wypadku nie dołącza się do akt postępowania karnego.

Materiały niszczy się po upływie dwóch lat od daty zakończenia protokołem. Nie wolno ich udostępniać bez zgody naczelnika Wydziału Śledczego.

Objaśnienia wyrazów użytych w notatce

Ilekróć w niniejszej notatce jest mowa o:

– osobie pozbawionej wolności – należy przez to rozumieć zarówno osobę aresztowaną, jak też osobę odbywającą karę pozbawienia wolności,

– osobie rozpracowywanej – należy przez to rozumieć osobę pozbawioną wolności, w odniesieniu do której zgodnie z treścią niniejszej notatki Wydział Śledczy lub Dochodzeniowo-Śledczy KW MO w Radomiu prowadzi rozpracowanie operacyjne,

– osobie poddanej okresowej kontroli operacyjnej – należy rozumieć osobę odbywającą karę pozbawienia wolności w areszcie śledczym, w odniesieniu do której uzasadnione jest dokonywanie przez Wydział Śledczy KW MO na zasadach określonych w niniejszej notatce okresowego sprawdzenia jej zachowania,

– tajnym współpracownikiem celnym (twc) – należy rozumieć osobę pozyskaną do tajnej współpracy i wykorzystaną do rozpracowania lub kontroli operacyjnej osób,

– areszcie śledczym – należy przez to rozumieć areszt śledczy podległy Ministerstwu Sprawiedliwości oraz inne miejsce osadzenia osób pozbawionych wolności, określonych w przepisach szczególnych,

– jednostce śledczej – należy rozumieć Wydział Śledczy KW MO,

– inspektorze operacyjnym – należy rozumieć funkcjonariusza Wydziału Śledczego, wyznaczonego do prowadzenia pracy operacyjnej i pracy techniki operacyjnej w areszcie śledczym,

– doniesienie – należy rozumieć dokument zawierający informację pochodzącą od t[ajnego] w[spółpracownika] c[elnego], mającą istotne znaczenie w postępowaniu karnym lub rozpracowaniu operacyjnym.

Uwaga

Zagadnienia niepodnoszone w notatce, a mające istotne znaczenie i związek z pracą operacyjną Wydziału Śledczego, które regulują przepisy szczególne – obowiązują oficera operacyjnego w całości przy ich realizacji.

Do opracowania notatki posłużył materiał:

- Zarządzenie nr 006/70 MSW z dnia 01 II 1970 r. w sprawie pracy operacyjnej SB resortu spraw wewnętrznych (wybrane zagadnienia),
- Instrukcja o pracy Biura Śledczego MSW i wydziałów śledczych KW MO wobec osób pozbawionych wolności z 1976 r. (dotychczas niezatwierdzona przez ministra spraw wewnętrznych).

Wykonano w 1 egz.

Opr[acował] K.R. wyk[onał] J.W.

nr dz[iennika] masz[ynowego] W-00125/78

otrzyma: por. J[an] Piotrowski

mjr mgr K[azimierz] Rojewski^k

Źródło: AIPN Ra, 02/77, t. 1, k. 4–18, oryginał, mps.

Krzysztof Busse (ur. 1965) – historyk, pracownik Oddziałowego Biura Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów w Lublinie, Delegatura w Radomiu. Jego zainteresowania badawcze koncentrują się na historii społeczno-politycznej okresu powojennego. Autor wielu artykułów popularnonaukowych, współautor m.in. książki *Wybierzmy wolność. Wybory parlamentarne w czerwcu 1989 roku w Radomiu i regionie radomskim* (2009) oraz *Wartość naukowa i stan opracowania zasobu archiwalnego Instytutu Pamięci Narodowej* (2010).

^k Poniżej nieczytelny podpis.